

MAKTAB O'QUVCHILARI O'RTASIDA TURIZM SOHASINI TAKOMILLASHTIRISH: O'ZBEKISTON QONUNCHILIGI ASOSIDA ILMIY-AMALIY TAHLIL

Kushbakova Sevara Eshboyevna

katta o'qituvchi

[O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universiteti

e-mail: [_kushbakova sevara_12@gmail

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20628782>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 06-iyun 2026 yil

Ma'qullandi: 08-iyun 2026 yil

Nashr qilindi: 10-iyun 2026 yil

KEYWORDS

maktab turizmi, ichki turizm, o'quvchi, ta'lim turizmi, madaniy meros, huquqiy tarbiya, xavfsiz turizm, yoshlar siyosati, davlat ta'lim standarti.

ABSTRACT

Mazkur maqolada maktab o'quvchilari o'rtasida turizmni rivojlantirishning huquqiy-pedagogik va institutsional asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda "Turizm to'g'risida", "Ta'lim to'g'risida", "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida", "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonunlar hamda maktab ta'limi va ichki turizmga doir prezident va hukumat hujjatlari asosida o'quvchilar turizmini tizimli tashkil etish zarurati asoslanadi. Muallif maktab turizmini faqat ekskursiya yoki dam olish shakli emas, balki ta'lim, tarbiya, kasbga yo'naltirish, madaniy merosni anglash, ekologik mas'uliyat va xavfsiz ijtimoiy faollikni shakllantiruvchi kompleks institut sifatida baholaydi. Maqolada normativ-huquqiy bazani aniqlashtirish, "maktab turizmi pasporti", hududiy o'quv marshrutlari, raqamli platforma, xavfsizlik standarti va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilga.

O'zbekistonda turizm sohasi keyingi yillarda iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Biroq turizmni rivojlantirish masalasi faqat mehmonxona, transport yoki servis infratuzilmasi bilan cheklanmaydi. Uning barqarorligi, avvalo, aholining turistik madaniyati, tarixiy-madaniy merosga munosabati, hududiy identifikatsiya va vatanparvarlik tuyg'usi bilan bevosita bog'liq. Shu nuqtayi nazardan, maktab o'quvchilari o'rtasida turizmni takomillashtirish kelajakdagi malakali iste'molchi, mas'uliyatli fuqaro, madaniy meros himoyachisi va turizm sohasiga qiziqishi bo'lgan yosh kadrlar avlodini shakllantirishga xizmat qiladi.

Maktab yoshidagi shaxsning sayohat orqali o'rganishi, ya'ni "ko'rib bilish" usuli, nazariy bilimni real hayot bilan bog'laydi. Tarix darsida o'rganilgan yodgorlikka tashrif, geografiyada tahlil qilingan tabiiy landshaftni kuzatish, huquq darsida muhokama qilingan madaniy merosni asrash majburiyatini amalda his etish o'quvchining bilimini mustahkamlaydi. Shu bois maktab turizmi didaktik vosita, tarbiyaviy mexanizm va ijtimoiy integratsiya maydoni sifatida baholanishi lozim.

O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida"gi Qonunida ichki turizm mamlakatda doimiy yashovchi shaxslarning O'zbekiston hududidagi sayohati sifatida belgilangan; turizm

esa madaniy-tarixiy, ziyorat, ekologik, ma'rifiy, etnografik, ijtimoiy, sport, yoshlar turizmi kabi turlarga bo'linishi mumkin [2]. Demak, o'quvchilar ishtirokidagi maktab sayohatlari mazmunan ichki, ma'rifiy va yoshlar turizmining kesishgan nuqtasida joylashadi. Bu holat mazkur yo'nalishga alohida huquqiy-pedagogik yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada formal-yuridik, tizimli tahlil, qiyosiy-huquqiy mulohaza, mantiqiy umumlashtirish va huquqiy modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Formal-yuridik usul orqali turizm, ta'lim, bolalar huquqlari va yoshlarga oid davlat siyosati sohasidagi normalar o'zaro bog'liqlikda sharhlandi. Tizimli tahlil maktab turizmini yagona tarbiyaviy tadbir emas, balki ta'lim mazmuni, xavfsizlik, moliyalashtirish, davlat-xususiy sheriklik, hududiy boshqaruv va monitoringdan iborat kompleks jarayon sifatida ko'rish imkonini berdi. Huquqiy modellashtirish usuli esa maktab turizmi pasporti, xavfsizlik standarti, hududiy marshrutlar reyestri kabi amaliy mexanizmlarni taklif etishga xizmat qildi.

Normativ-huquqiy asoslar va ularning ilmiy talqini

Maktab o'quvchilari turizmini takomillashtirishning birinchi huquqiy poydevori ta'lim sohasidagi umumiy prinsiplar bilan belgilanadi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'lim ustuvorligi, ta'lim olishga doir teng imkoniyatlar, ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni singdirish, ta'limning uzluksizligi va izchilligi kabi prinsiplar mustahkamlangan [3]. Maktab turizmi aynan shu prinsiplarni amalda ro'yobga chiqaruvchi qulay vositadir: u milliy qadriyatni jonli idrok etishga, o'quvchining mustaqil fikrlashi va tahliliy kuzatuvini rivojlantirishga, o'qitishning fanlararo xususiyatini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Mazkur Qonunning umumiy o'rta ta'limga doir normalari ham muhimdir. Umumiy o'rta ta'lim o'quvchilarga zarur bilim, malaka va ko'nikmalarni berishga qaratilgan, tayanch o'rta ta'lim esa mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi hamda VII sinfdan keyin kasb-hunarga yo'naltirish choralarini nazarda tutadi [3]. Shu jihatdan maktab turizmi, ayniqsa yuqori sinflarda, faqat tarixiy joylarni ko'rsatish bilan cheklanmasligi kerak. U gidlik, mehmonxona xizmati, transport logistikasi, muzeyshunoslik, ekologik menejment, huquqiy xizmat, raqamli marketing kabi kasbiy yo'nalishlar bilan tanishtiruvchi amaliy maydon bo'lishi mumkin.

Ikkinchi asos "Turizm to'g'risida"gi Qonun bilan bog'liq. Qonunda "tur", "turistik yo'nalish", "ekskursant", "turistik xizmatlar", "gid", "yo'riqchi-yo'l boshlovchi" kabi tushunchalarning mavjudligi maktab sayohatini shunchaki tashkiliy tadbir emas, balki belgilangan yo'nalish, muddat, xizmatlar, hamrohlik va xavfsizlik elementlariga ega bo'lgan huquqiy munosabat sifatida ko'rishga imkon beradi [2]. Ayniqsa 24 soatgacha tunab qolmasdan sayohat qiluvchi shaxs "ekskursant" sifatida tavsiflanishi, maktab ekskursiyalarini shartnomaviy, xavfsizlik va javobgarlik nuqtayi nazaridan aniq ajratishni talab etadi.

Uchinchi asos bolalar huquqlariga doir normalardir. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonunda bola o'n sakkiz yoshga to'lmagan shaxs sifatida belgilanadi hamda bolalar huquqlari va imkoniyatlarining tengligini ta'minlash davlat siyosatining muhim yo'nalishi sifatida ko'rsatiladi [4]. Shundan kelib chiqib, maktab turizmi pullik ekskursiyalardan iborat bo'lib qolsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar farzandlari undan chetda qolishi mumkin. Bu esa ta'lim olishga teng imkoniyat prinsipiga zid ijtimoiy tafovutni kuchaytiradi. Demak, maktab turizmini rejalashtirishda ijtimoiy adolat, inklyuzivlik va bolalar xavfsizligi asosiy mezon bo'lishi zarur.

To'rtinchi asos yoshlarga oid davlat siyosatidir. "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonun Vazirlar Mahkamasi, Yoshlar ishlari agentligi, mahalliy hokimiyat organlari va ta'lim muassasalarining davlat dasturlarini ishlab chiqish, amalga oshirish, yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, muvofiqlashtirish hamda monitoring qilish vazifalarini belgilaydi [5]. Bu normalar maktab turizmini faqat maktab ma'muriyati zimmasidagi tashabbus sifatida emas, balki vazirliklar, mahalliy hokimliklar, yoshlar tashkilotlari, muzeylar, turizm subyektlari va ota-onalar hamkorligidagi institutsional jarayon sifatida shakllantirishni taqozo etadi.

Davlat dasturlari doirasida maktab turizmining o'rni

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son Farmoni bilan tasdiqlangan 2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturda o'quvchilar o'rtasida ichki turizmni rivojlantirish, "O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!" shiori ostida sayohatlar tashkil etish vazifasi bevosita ko'rsatilgan [6]. Bu norma maktab turizmi davlat siyosati darajasida e'tirof etilganini anglatadi. Lekin dasturiy vazifa real natija berishi uchun u maktabning yillik ish rejasi, fanlar kesimidagi o'quv maqsadlari, xavfsizlik algoritmi va moliyaviy manbalar bilan bog'lanishi kerak.

Prezidentning 2022-yil 30-apreldagi PQ-232-son qarorida o'quvchi, talaba va yoshlarni mamlakatning diqqatga sazovor joylari, qadimiy yodgorliklar va muqaddas qadamjolar bilan tanishtirish maqsadida "Vatanimning tarixini o'rganaman" va "Moziyga sayohat" loyihalarini amalga oshirish, shuningdek har bir o'quvchi, talaba va yosh tashrif buyurishi tavsiya etiladigan turizm namoyishi obyektlari ro'yxatini tasdiqlash nazarda tutilgan [7]. Shu hujjatda O'zbekistonning turizm xaritasini chop etish va barcha umumiy o'rta ta'lim muassasalarini xarita bilan ta'minlash vazifasi ham belgilangan [7]. Mazkur vazifalar maktab turizmini tarixiy xotira, milliy identitet va hududiy bilimlarni shakllantirishning amaliy instrumentiga aylantiradi.

2025-yil 15-maydagi PF-87-son Farmon esa turizmni 2025–2026-yillarda yanada kengaytirish, hududiy dasturlarni ishlab chiqish, turistik yo'nalishlarni kengaytirish, turistlar xavfsizligi, transport logistikasi va infratuzilmani rivojlantirish, turizm navigatsiyasi hamda "O'zbekiston bo'ylab sayohat qil!" dasturini yangi mexanizmlar bilan targ'ib qilishni nazarda tutadi [8]. Ushbu hujjatning ahamiyati shundaki, u maktab turizmini umumiy ichki turizm siyosati bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Agar hududiy turizm dasturlarida maktab o'quvchilari uchun yoshga mos, xavfsiz, ta'lim natijasiga ega marshrutlar alohida bo'lim sifatida belgilanmasa, mavjud infratuzilma o'quvchilar manfaatlariga to'liq moslashmay qoladi.

Mavjud muammolar va ilmiy-amaliy ehtiyoj

Amaliyotda maktab turizmining eng muhim muammosi normativ va metodik tarqoqlikdir. Bir tomondan, qonunchilik va davlat dasturlarida o'quvchilarni turistik obyektlar bilan tanishtirish vazifalari mavjud. Ikkinchi tomondan, maktab sayohatining minimal tashkiliy standarti, xavfsizlik matritsasi, ota-onalar roziligi, transportni tanlash, gid yoki ekskursiya yetakchisining malakasi, ijtimoiy himoyaga muhtoj o'quvchilar ishtirokini kafolatlash, sayohat natijasini baholash kabi masalalar yagona modelga solinmagan. Natijada ayrim maktablarda sayohat mazmunli ta'limiy loyiha sifatida, boshqalarida esa faqat epizodik tadbir sifatida o'tkaziladi.

Ikkinchi muammo — moliyaviy tengsizlik. Maktab turizmi pullik xizmatlar asosida tashkil etilganda, ota-onalarning moddiy imkoniyati turlicha

bo'lgani sababli ayrim o'quvchilar muntazam ravishda chetda qolishi mumkin. Bunday holat turizmni tarbiya vositasi sifatida emas, balki ijtimoiy farqlanish belgisi sifatida qabul qilinishiga olib keladi. Shuning uchun kam ta'minlangan oilalar farzandlari, nogironligi bo'lgan bolalar va uzoq hududlarda yashovchi o'quvchilar uchun subsidiya, homiylik, mahalliy budjet va turizm jamg'armalari orqali kompensatsiya mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim.

Uchinchi muammo — ta'limiy natijani baholashning sustligi. O'quvchi tarixiy obyektga borganidan keyin uning bilimi, kuzatuv, mustaqil xulosasi va ijtimoiy faolligi qanday o'zgargani ko'pincha o'lchanmaydi. Aslida har bir sayohat “oldindan tayyorgarlik — joyida kuzatuv — sayohatdan keyingi loyiha” zanjiri asosida tashkil etilsa, turizm real kompetensiya hosil qiladi. Masalan, Samarqanddagi Registon majmuasiga tashrif tarix, adabiyot, arxitektura, huquq, iqtisod va turizm marketingi bo'yicha fanlararo topshiriqlar bilan boyitilishi mumkin.

Maktab turizmini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar

Birinchi taklif — “Maktab o'quvchilari turizmini tashkil etish tartibi to'g'risida” namunaviy nizom ishlab chiqishdir. Ushbu nizomda maktab turizmining turlari: qisqa muddatli ekskursiya, o'quv sayohati, madaniy-tarixiy marshrut, ekologik marshrut, kasbga yo'naltiruvchi tur, ziyorat-ma'rifiy sayohat, sport-sog'lomlashtirish yurishi kabi shakllar aniq belgilanishi lozim. Nizomda marshrutni tasdiqlash, mas'ul shaxslarni tayinlash, transport va ovqatlanish xavfsizligi, tibbiy tayyorgarlik, ota-ona roziligi, favqulodda vaziyatlarda harakat algoritmi, foto-video materiallardan foydalanish va shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish qoidalari ham ko'rsatilishi kerak.

Ikkinchi taklif — har bir umumiy o'rta ta'lim muassasasida “Maktab turizmi pasporti”ni joriy etish. Bu pasport maktabning yillik sayohat rejasi, tavsiya etilgan marshrutlar, xavf darajasi, yosh toifasi, fanlar bilan bog'liqligi, ijtimoiy himoyaga muhtoj o'quvchilar ulushi, hamkor muzey va turoperatorlar, mas'ul pedagoglar, ota-onalar qo'mitasi vakillari hamda sayohatdan keyingi hisobotlardan iborat bo'lishi mumkin. Pasport maktab ma'muriyatining hisobdorligini kuchaytiradi va turizmni tasodifiy emas, rejalashtirilgan ta'limiy jarayonga aylantiradi.

Uchinchi taklif — “O'quvchi uchun 100 ta xavfsiz marshrut” hududiy reyestrini yaratish. Har bir viloyatda tarixiy, ekologik, sanoat, qishloq xo'jaligi, ziyorat, muzey, teatr va kasbga yo'naltiruvchi obyektlar yosh guruhlari bo'yicha saralanishi lozim. Reyestrda marshrut davomiyligi, masofa, transport turi, ob-havo xavfi, tibbiy punkt yaqinligi, sanitariya-gigiyena sharoiti, nogironligi bo'lgan bolalar uchun moslashuv darajasi, fanlararo o'quv natijasi va taxminiy xarajat ko'rsatiladi. Bunday reyestr ota-onalar ishonchini oshiradi hamda hududiy hokimliklar va turizm subyektlariga aniq buyurtma beradi.

To'rtinchi taklif — “Turizm madaniyati va madaniy merosni asrash” modulini darsdan tashqari ta'lim va tarbiya jarayoniga kiritish. Mazkur modul alohida fan sifatida majburiy yuklama yaratmasdan, tarix, geografiya, tarbiya, huquq, biologiya, iqtisodiy bilim asoslari va informatika fanlari bilan integratsiya qilinishi mumkin. O'quvchilar “Mahallam turizm xaritasi”, “Oilaviy sayohat kundaligi”, “Bir yodgorlik — bir tadqiqot”, “Xavfsiz sayohat qoidalari”, “Raqqamli turistik yo'nalish” kabi loyihalarni bajarishi maqsadga muvofiq.

Beshinchi taklif — pedagog va gidlar uchun maxsus tayyorgarlik tizimini yo'lga qo'yish. Maktab o'quvchilari bilan ishlaydigan gid yoki ekskursiya yetakchisi oddiy turistlar guruhiga xizmat ko'rsatishdan farqli ravishda bolalar psixologiyasi, yoshga mos kommunikatsiya, xavfsizlik, inklyuziv yondashuv, huquqiy mas'uliyat va pedagogik

metodikani bilishi kerak. Shu bois “maktab turizmi koordinatori” lavozim yoki jamoatchilik asosidagi mas’ul shaxs sifatida belgilanishi, u qisqa muddatli malaka oshirish kursidan o’tishi taklif etiladi.

Oltinchi taklif — raqamli platforma yaratish. Platformada tasdiqlangan marshrutlar, elektron rozilik shakllari, xavfsizlik chek-listlari, muzey va transport xizmatlari bilan bog’lanish imkoniyati, o’quv topshiriqlari, sayohatdan keyingi baholash shakllari, ota-onalar uchun xabarnoma va foto-hisobotlar joylashtiriladi. Bunday platforma PF-87-son Farmonda ko’rsatilgan turizm navigatsiyasi va media targ’ibot mexanizmlarini maktab ta’limi ehtiyojlari bilan bog’laydi.

Yettinchi taklif — ijtimoiy tenglik mexanizmini kuchaytirish. Har bir hududda kamida yiliga bir marta ijtimoiy himoyaga muhtoj o’quvchilar uchun bepul yoki imtiyozli “Vatanim bo’ylab sayohat” dasturi tashkil etilishi, buning uchun mahalliy budjet, homiylik mablag’lari, turizmni qo’llab-quvvatlash jamg’armalari va davlat-xususiy sheriklik imkoniyatlaridan foydalanilishi lozim. Bu mexanizm bolalar huquqlari va ta’limda teng imkoniyatlar prinsipiga mos keladi.

Sakkizinchi taklif — monitoring va ilmiy baholash tizimini joriy etish. Maktab turizmi samaradorligi faqat nechta sayohat o’tkazilgani bilan emas, balki qamrov darajasi, hududlar kesimidagi tenglik, xavfsizlik hodisalari soni, o’quvchilarning bilim va qiziqishidagi o’zgarish, ota-onalar ishonchi, turizm sohasiga kasbiy qiziqish bildirgan o’quvchilar ulushi kabi indikatorlar orqali baholanishi lozim. Natijalar hududiy xalq ta’limi boshqarmalari, turizm organlari va yoshlar tashkilotlari tomonidan umumlashtirilib, har yili amaliy tavsiyalar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

Xulosa

Maktab o’quvchilari o’rtasida turizmni takomillashtirish O‘zbekistonning ichki turizm salohiyatini oshirish bilan bir qatorda, ta’lim-tarbiya sifatini yaxshilash, milliy o’zlikni anglash, madaniy merosga mas’uliyatli munosabat, ekologik madaniyat, huquqiy ong va kasbiy orientatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Amaldagi qonunchilik bunday yo’nalishni shakllantirish uchun yetarli umumiy huquqiy asoslarni beradi. Biroq ularni maktab amaliyotiga tatbiq etish uchun aniq institutsional mexanizmlar, xavfsizlik standartlari, ijtimoiy tenglik kafolatlari va raqamli boshqaruv vositalari zarur.

Ilmiy xulosa shundan iboratki, maktab turizmi “bir martalik ekskursiya” emas, balki davlat ta’lim siyosati, yoshlar siyosati va ichki turizm siyosatini tutashtiruvchi kompleks institut sifatida qaralishi lozim. “Maktab turizmi pasporti”, hududiy marshrutlar reyestri, pedagog-gid tayyorgarligi, raqamli platforma va ijtimoiy qo’llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etilsa, o’quvchilar turizmi ta’limiy natija, xavfsizlik va iqtisodiy samaradorlikka ega bo’lgan barqaror tizimga aylanadi. Mazkur takliflar O‘zbekistonning turizm salohiyatini yosh avlod ongida mustahkamlash, hududiy rivojlanish va madaniy merosni asrash madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023-yil. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to’g’risida”gi Qonuni. O’RQ-549-son, 18.07.2019-yil. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: lex.uz.

3. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020-yil. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: lex.uz.
4. O'zbekiston Respublikasining "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-139-son, 07.01.2008-yil. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-406-son, 14.09.2016-yil. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: lex.uz.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. PF-134-son, 11.05.2022-yil. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: lex.uz.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi Qarori. PQ-232-son, 30.04.2022-yil. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: lex.uz.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2025–2026-yillarda sayyohlar oqimini keskin ko'paytirish va turistik xizmatlar ko'lamini jadal kengaytirish orqali turizmning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyatini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni. PF-87-son, 15.05.2025-yil. Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi: lex.uz.

INNOVATIVE
ACADEMY